

Сербин Р. А.,
кандидат юридичних наук, здобувач кафедри
адміністративного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ,
старший науковий співробітник,
начальник докторантури та ад'юнктури
Національної академії внутрішніх справ

ФЕНОМЕН ПОНЯТЬ «БЛАГОДІЙНІСТЬ» ТА «БЛАГОДІЙНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ»

Анотація. У статті охарактеризовано поняття «благодійництво», «благочинність», «благодійна діяльність», «меценаторська діяльність», які й досі залишаються дискусійними. Розглянуто різні підходи визначень до цих понять. Визначено подальші напрями дослідження в цій сфері.

Ключові слова: волонтерство, благодійництво, благочинність, благодійна діяльність, меценаторська діяльність.

Постановка проблеми. Формування громадянського суспільства в Україні супроводжується підвищенням суспільної активності. Держава, намагаючись розв'язувати соціальні проблеми, нині постала перед необхідністю залучення до цього процесу недержавних організацій, зокрема благодійних. Відхід від державної монополії у виробництві, торгівлі, фінансовій сфері сприяв розвитку благодійного руху в соціальній сфері.

Бажаною, а на деяких етапах розвитку навіть необхідною формою відносин людей, зацікавлених у впорядкованості інтересів та можливості впливати на розв'язання проблем суспільства та конкретної особи зокрема, постає благодійність. Тому перед наукою стоїть завдання не лише розібратися з усіма правовідносинами, пов'язаними з доброчинною діяльністю, а й показати широкий спектр напрямів її можливого застосування. Саме благодійність має забезпечувати людей не предметами споживання, а засобами, за допомогою яких вони можуть самі собі допомогти таким чином, щоб потребуючі перестали бути залежними та змогли стати відповідальними за своє життя, але для цього сама благодійність повинна стати іншою, а саме: проінформованою, науковою, технологічною та контрольованою. Аналіз накопиченого в Україні позитивного й негативного досвіду щодо благодійництва, вивчення сучасного стану, розробка концепції та моніторингу реальних тенденцій розвитку благодійництва є актуальною теоретичною та практичною проблемою сучасної України.

Необхідно відзначити, що аналіз проблем благодійництва розглядає такі наковці-філософи та мислителі, як Б. Мандевіль, Г.В.Ф. Гегель, К. Маркс, Ф. Енгельс, П. Лафарг, Дж. Мілль, Г. Форд, В. Франклін, які аналізували різні аспекти благодійницької діяльності та з'ясували її особливості. Водночас особливості благодійництва й благодійну діяльність досліджували такі науковці, як В. Авер'янов, О. Алексєєва, Б. Бромлей, В. Колпаков, О. Кузьменко, М. Колісник, Т. Літвінова, О. Стрельченко, Д. Страховський, Ф. Ступак, Г. Ульгорн, В. Чепурнов та інші. Проте зазначена тематика є настільки актуальною, що спонукає до подальшого її ґрунтового дослідження.

Метою статті є ґрунтова правова характеристика понять «благодійність», «благодійництво», «благодійна діяльність» та «меценаторська діяльність».

Вклад основного матеріалу. Прояви благодійності в Україні існували здавна, поступово переростаючи в сталі традиції, що жили століттями й переходили з покоління в покоління як найкращі здобутки людства. Історія українського народу свідчить про факти милосердя й благодійності як прояви високих моральних якостей та етичних норм, що характеризують суспільні пріоритети. На жаль, зазначена проблематика в Україні тривалий період замовчувалася, а саму благодійність розглядали тенденційно й упереджено. Однак останнім часом розвиток благодійного руху та благодійна діяльність окремих осіб і родин привертають дедалі більшу увагу науковців, оскільки благодійність залишається важливим аспектом життя країни й відносин між державою та громадянським суспільством.

Питання походження благодійності, її значення за різних історичних епох та систем суспільних відносин, еволюція благодійної діяльності та її форм, співвідношення понять «доброчинність», «благочинність», «благодійність», «благодійництво», «благодійна діяльність» досі залишаються дискусійними.

У наукових колах не дійшли єдиної або визнаної більшості думки щодо цієї наукової та суспільної проблеми.

Великий тлумачний словник сучасної української мови під доброчинністю розуміє надання матеріальної допомоги бідним, користі, давання добра [1, с. 230].

М. Олчман, П. Джордан зазначають, що доброчинність – це добровільний вибір, що відображає особисті погляди та позиції через активну участь громадянина в житті людської спільноти, що сприяє поліпшенню якості життя, особистому вдосконаленню й поглибленню солідарності та виражається, як правило, у спільній діяльності в рамках різного роду асоціацій; сприяє реалізації основних людських потреб на шляху будівництва більш справедливого та мирного суспільства; сприяє більш збалансованому економічному та соціальному розвитку, створенню нових робочих місць і нових професій [2].

У Всесвітній декларації волонтерства, прийнятій у січні 2001 року, відзначено, що доброчинність визнано як фундамент цивільного суспільства, яке привносить у життя потребу у свободі, безпеці, справедливості; спосіб збереження та зміцнення людських цінностей, реалізації прав й обов'язків громадян, особистісного зросту, через усвідомлення людського потенціалу [3].

Таким чином, якщо розглядати *явище «доброчинність»* із позиції суб'єкта, тобто того, хто його здійснює, то можна сказати, що це поняття означає вчинення певних дій із власної ініціативи без наявності на те будь-яких правових підстав.

Наступними для розгляду є детермінанти «благочинність» та «благодійництво».

Зазначені терміни складаються з двох частин «благо» та «чинити», «благо» та «діяти», унаслідок чого ці терміни можна виразити словосполученням «чинити на благо» та «діяти на благо». Як ми бачимо, ці поняття мають досить широке тлумачення, якими сьогодні досить важко оперувати. Саме тому кожен науковець може розуміти та трактувати зазначені поняття на власний розсуд. Одні з них намагаються обґрунтувати власну детермінанту через отождолення цих понять, а інші наводять та тлумачать власну позицію, яка полягає в тому, що ці слова наповнені різним змістом.

Ці слова, хоча й мають спільний старослов'янський корінь «благо», з яким у мові утворено чимало лексем, різняться не лише значеннями, а й сферами функціонування.

Так, *благочинність* – це діяльність служителя культу, що керує церквами кількох парафій [4].

Так, Економічна енциклопедія «Словопедія» визначає благочинність як участь юридичних або фізичних осіб у здійсненні гуманітарних програм, наданні безповоротної допомоги нужденним особам чи благодійним закладам; надання товарів, послуг, спорудження приміщень коштом благодійників [5].

У сучасне поняття благодійності М. Слабошпицький вкладає широкий зміст (від звичайної матеріальної допомоги до меценатства), що уособлює як високі моральні принципи, так і громадський рівень розуміння необхідності здійснення програм соціальної реабілітації тих категорій населення, які потребують підтримки [6].

Водночас благодійність – це корисна, благодійна, добра діяльність із метою надання матеріальної допомоги бідним, сиротам тощо [4].

Треба відзначити, що зазначена детермінанта є співзвучною з благочинністю, проте, на наш погляд, це оманлива синонімічність, яка виникла під впливом паронімічної схожості слів, а також подібності значень їх складників: чинний – діяльний, активний та дійовий – здатний активно діяти; здатний впливати на що-небудь. Ще об'єднує ці слова сема «служіння», яке власне означає служіння благородній справі. У зв'язку із цим слід зазначити, що ці поняття не є синонімами, а кожне із них має власний зміст та наповнення.

Таким чином, слід зауважити, що й думки науковців щодо існування *благодійництва* як необхідного елемента громадського суспільства не мають одностайності. При цьому одна з груп теоретиків вважає, що в цивілізованому суспільстві благодійності взагалі не має бути, а благодійні структури покликані в трансформаційний кризовий період допомагати у вирішенні проблем, з якими не може справитися держава; вони є додатковим і дуже важливим джерелом фінансування організацій соціальної сфери. Прихильники другого підходу ведуть мову про те, що благодійність покликана вирішувати існуюче в будь-якому суспільстві протиріччя між інтересами держави та громадян. Саме прихильники цього підходу зазначають, що благодійність покликана в певній мірі компенсувати недоліки державного управління, дефіцити бюджетів, постійне прагнення «сильних світу цього» віддавати перевагу витратам держави на користь соціальним потребам суспільства [7, с. 8].

Великий тлумачний словник сучасної української мови під *благодійністю* розуміє добровільну безкорисливу пожертву фізичних або юридичних осіб у вигляді матеріальної, фінансової, організаційної чи іншої допомоги [8, с. 55].

Вільна енциклопедія «Вікіпедія» визначає *благодійність* як надання коштів або матеріальної допомоги волонтерів благодійним та громадським організаціям для досягнення

ними власної місії, елемент розвитку цивілізованого бізнесу, який сприяє економічному розвитку країни, покращує якість життя населення [9].

В. Чепурнов зауважує, що українське законодавство про благодійність тривалий час нехтувало зв'язком безкорисливої діяльності благодійників із їхнім добровільним і свідомим ставленням до неї. Добровільність означає здійснення благодійником своєї діяльності на підставі власного волевиявлення без будь-якого примусу з боку інших осіб. Однак безкорисливість може виражатися не лише в добровільному усвідомленому неотриманні (недоотриманні) благодійником матеріального еквівалента за надану третім особам благодійну допомогу, а й в усвідомленій жертвувальній діяльності, яка є найвищим проявом безкорисливості. На думку О. Алексеевої, жертвувальна діяльність благодійника полягає в невимушеному усвідомленому неотриманні (недоотриманні) ним указанного матеріального еквівалента або тих прав, які необхідні самому благодійнику. Поряд зі свідомим ставленням до благодійництва жертвувальна діяльність благодійників найчастіше пов'язана з передачею набувачеві допомоги того матеріального об'єкта або тих прав, які необхідні самому благодійникові. Якщо в основі неусвідомленої безкорисливості лежить добровільне пожертвування надлишку, тобто того об'єкта чи тих прав, які виходять за межі найнеобхідніших потреб благодійника, то жертвувальна діяльність передбачає добровільне аскетичне самообмеження благодійника: він без будь-якого примусу жертвує те, що потрібно йому самому [10, с. 73].

М. Фірсов під благодійністю розуміє надання матеріальної допомоги нужденним як окремими особами, так і організаціями. Благодійність може бути спрямована також на заохочення та розвиток будь-яких суспільно значущих форм діяльності (наприклад, захист навколишнього середовища, охорона пам'яток культури тощо) [11, с. 9].

Л. Бадя благодійність визначає як прояв співчуття до ближнього й моральний обов'язок імушного поспішати на допомогу жебраку [12].

С. Ровбель тлумачить поняття благодійність як добровільну діяльність громадян та юридичних осіб за безкорисливої (безоплатної або на пільгових умовах) передачі громадянам або юридичним особам майна, у тому числі грошових коштів, безкорисливого виконання робіт, надання послуг, надання іншої допомоги [13].

Водночас благодійність – це недержавна добровільна безоплатна діяльність у соціальній сфері, спрямована на підтримку окремих осіб або організацій, у яких із тих чи інших причин не вистачає ресурсів для повноцінного функціонування. При цьому підтримка, що надається на основі родинних, сусідських, дружніх та інших особистих зв'язків, не розглядається як соціальний феномен благодійності [14, с. 698]. Благодійністю вважається також безоплатна діяльність товариства, спрямована на захист того чи іншого кола об'єктів або тих чи інших сфер буття людини, здійснювана ним в ім'я підтримки своєї рівноваги та вдосконалення, суб'єктивно мотивуватися почуттями страху смерті, милосердя, справедливості, соціальної відповідальності та бажаннями «прощення гріхів», гармонії, соціальної стабільності, особистої значущості, популярності й особистого безсмертя.

Треба відзначити, що в основі благодійності лежить прагнення проявити любов не тільки до ближнього, а й незнайомої людини, надати безоплатну матеріальну, фінансову допомогу нужденним і соціально незахищеним громадянам. У сучасному розумінні благодійність означає надання допо-

моги особам й організаціям, участь у поліпшенні життя хворих і бідняків, немічних до відкинутих життям [15].

Благодійність – безкорислива любов до людства, яка зазвичай проявляється шляхом заснування громадських інститутів чи пожертвувань для організованої та систематичної допомоги нужденним і стражденним [16]. Також благодійність розуміють як надання допомоги знедоленим, співчуття, сердечну участь [17].

Саме тому виникає необхідність вести мову про існування об'єктивних передумов формування благодійництва як соціально-правового явища в суспільстві в цілому.

Недоліком усіх цих визначень є те, що вони не дають цілісного уявлення про благодійність, а лише відтворюють певний бік одного явища. За об'єктивним змістом поняття «благодійність» досить близьке до милосердя, проте розглядати його просто як вияв останнього було б неправомірно, оскільки у своїй екзистенційній основі вони не обов'язково збігаються, хоча милосердя також можна визначити як діяльне прагнення допомогти кожному, хто має в тому потребу. Як благодійність, так і милосердя має високу етичну цінність, моральна вартість якої незамінна. Щоб залишатися на прищипаній їм моральній висоті, вони мають поєднуватися з повагою до кожного адресата, інакше буде втрачено їхній позитивний духовний сенс.

Таким чином, підсумовуючи викладені позиції вчених, вважаємо, що благодійність – це безоплатна, добровільна, несистемна та безкорислива діяльність благодійників, яка спрямована на покращення соціального стану певних осіб, які цього потребують, та розв'язання проблем соціально-культурної сфери суспільства загалом, що здійснюється на принципах законності, моральності, гуманізму та взаємодопомоги.

Наступним, досить схожим із поняттям «благодійності», є поняття «благодійної діяльності». Водночас слід відзначити, що сучасні науковці та законодавець спробували ототожити поняття «благодійність» та «благодійницька діяльність», хоча, на наш погляд, це різні за своїм змістом та наповненням детермінанти. Благодійна діяльність є складовою соціальної діяльності, де соціальна діяльність – це єдність теоретичного й матеріально-практичного процесів, що здійснюються соціальними суб'єктами з метою цілеспрямованого використання та зміни навколишнього середовища в інтересах людей [18].

Так, Ф. Ступак вважає, що благодійна діяльність є, з одного боку, формою суспільних відносин у межах громадянського суспільства, а з іншого – соціокультурним феноменом свого часу [19, с. 138].

Д. Страховський ототожнює благодійництво та благодійницьку діяльність, під яким він розуміє прояв співчуття до ближнього [20, с. 16].

Г. Ульгорн визначає поняття благодійництво як безкорисливу допомогу злиденним [21, с. 8].

Г. Даль характеризує особу благодійника як людину, яка має схильність до благодійності, тобто готовності творити добро й допомагати нужденним, покаліченим тощо [22, с. 94].

На законодавчому рівні благодійна діяльність трактується також не однозначно.

Так, Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» визначає благодійну діяльність як добровільну особисту та/або майнову допомогу для досягнення визначених цілей, що не передбачає одержання благодійником прибутку, а також сплати будь-якої винагороди або ком-

пенсації благодійнику від імені або за дорученням бенефіціара.

У Законі України «Про Товариство Червоного Хреста України» зазначається, що «доброчинна, благодійна діяльність – діяльність, пов'язана з наданням допомоги та підтримки тим, хто її потребує, виходячи із загальнолюдських принципів гуманності та взаємодопомоги, яка здійснюється виключно безкорисливо (без мети одержання прибутку чи іншої вигоди) [23].

Висновки. Саме тому слід запропонувати власне визначення благодійної діяльності як особливого виду соціальної діяльності, яка виникає між особами-благодійниками та державою під час формування й використання благодійних коштів, надання матеріальної, організаційної, гуманітарної допомоги, а також соціальних послуг із метою покращення реалізації конституційних прав громадян на охорону здоров'я, освіту, соціальний захист, культурний розвиток і забезпечення суспільного добробуту загалом, що здійснюється на принципах законності, моральності, гуманізму та взаємодопомоги.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2011. – 1836 с.
2. Олчман М., Джордан П. Добровольці – цінне джерело. – Університет Д. Хопкінса, 1997. – 119 с.
3. Всеобщая декларация волонтеров // Вестник благотворительности. – 1995. № 5 (21). 12 с.
4. Благодійний – Благочинний [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine59-28.pdf>.
5. Економічна енциклопедія «Словopedia» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://slovopedia.org.ua/38/53393/377701.html>.
6. Слабошпицький М.Ф. Українські меценати. Нариси з історії української культури / М.Ф. Слабошпицький. – К. : Ярославів Вал, 2001. – 235 с.
7. Межсекторные взаимодействия (методология, технологии, правовые нормы, механизмы, примеры). – М., 2001. – 334 с.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. на CD) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К. : Ірпінь ; ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.
9. Благодійність (філантропія) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Корпоративна_благодійність.
10. Чепурнов В.О. Некомерційні організації України: проблеми розвитку правової бази / В.О. Чепурнов // Міжнар. конф. «На порозі тисячоліть: сучасні підходи до розвитку громад та регіонів» – Ужгород : Мистецька лінія, 2000. – С. 72–76.
11. Фирсов М.В. История социальной помощи в России : в 2 т. / М.В. Фирсов ; сост. М.В. Фирсов. – М. : Сварогъ – НВФ СПТ, 1995. – Т. 1. – 1995 – 108 с.
12. Бадя Л.В. Подвиг співчуття (з історії російського доброчинності) / Л.В. Бадя // Російський журнал соціальної роботи. – 1995. – № 1. – С. 15–20.
13. Ровбель С.В. Благотворительная деятельность в России: исторические традиции и современное развитие / С.В. Ровбель // Социальные взаимодействия в транзитивном обществе / ред. М.В. Удальцовой. – Новосибирск : НГАЭиУ, 2000. – С. 85–91.
14. Благотворительность в России. Социальные и исторические исследования / под ред. О.Л. Лейкинда ; сост.: А. Клещина, О. Лейкинд, А. Орлова, Г. Ульянова. – СПб. : Лики России, 2001 – 846 с.
15. Горбунова Е.Ю. Благодійність в Росії та її роль в суспільно-культурному житті на рубежі XIX – XX століть : автореф. дис. ... канд. істор. наук : спец. 07.00.01 / Е. Ю. Горбунова. – М., 1996. – 21 с.
16. Темникова Л.А. Благодійність в контексті духовного розвитку суспільства / Л.А. Темникова. – Калуга : Видавничий дім «Калуга», 1996. – 275 с.
17. Анішев С.Ф. Становлення благодійності на Русі / С.Ф. Анішев // Незалежна газета. – 1996. – 34 с.
18. Буздуган Я.М. Правова характеристика благодійності, благодійництва та благодійницької діяльності / Я.М. Буздуган. – К., 2011. – Віче. – № 4. – С. 16–21.
19. Ступак Ф.Я. Доброчинна діяльність гетьмана І. Мазепи / Ф.Я. Ступак // Український історичний журнал. – 2005. – № 13. – С. 138–148.

20. Страховський Д.П. К вопросу о христианской благотворительности / Д.П. Страховский. – Екатеринослав, 1914. – 98 с.
21. Ульгорн Г.О. Христианская благотворительность в древней Церкви / Г.О. Ульгорн. – СПб, 2000. – 140 с.
22. Даль Г.В.Ф. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4-х т. – М. : Изд-во иностр. и нац. словарей, 1955– . – Т. 1. – 1955. – 885 с.
23. Про Товариство Червоного Хреста України : Закон України від 28 листопада 2002 року № 330-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

Сербын Р. А. Феномен понятий «благотворительность» и «благотворительная деятельность»

Аннотация. В статье охарактеризовано понятие «благотворительность», «благотворительная деятельность», «благотворительная деятельность», «мecenатская деятельность», ко-

торые до сих пор остаются дискуссионными. Рассмотрены различные подходы определений к этим понятиям. Определены дальнейшие направления исследования в этой сфере.

Ключевые слова: волонтерство, благотворительность, благотворительная деятельность, меценатская деятельность.

Serbyn R. Phenomenon of the concepts “charity” and “charitable activity”

Summary. This paper describes the concepts of “charity”, “philanthropy”, “charitable activity”, “patronage” that still remain debatable. Different approaches to the definitions of these concepts are reviewed. Future directions for research in this area are identified.

Key words: volunteering, charity, philanthropy, charity work, patronage.